

Slovníček literárnych smerov

Existencializmus – základom tohto literárneho prúdu bola filozofia existencializmu, ktorá sa sformovala v Nemecku a vo Francúzsku v období po 1. a 2. svetovej vojne a odtiaľ sa rozšírila aj do iných krajín.

Existencializmus skúma otázky existencie, bytia človeka (latinsky *existere* = jestvovať, byť). Jeho ústredným problémom je problém ľudskej osobnosti, jej existencie, osobnej slobody a vzťahu k svetu. Zaoberá sa najmä zážitkami, pocitmi a psychologickými reakciami človeka na svet, snaží sa nájsť odpoveď na otázky o zmysle ľudského života.

Existencializmus bol jedným z najrozšírenejších smerov v západnej literatúre po 2. svetovej vojne. Najznámejšími predstaviteľmi existencializmu vo francúzskej literatúre boli Jean Paul Sartre a Albert Camus.

Existencialistické literárne diela zobrazujú najmä vnútorný svet človeka, pričom niekedy využívajú i prvky psychoanalýzy. Takmer vôbec nezobrazujú spoločenské, politické a sociologické vzťahy. Sústreďujú sa na zážitky, pocity, nálady a psychologické reakcie človeka na svet. Zobrazujú najmä tienisté stránky ľudského jestvovania (podobne ako naturalizmus). Postavy často prežívajú stavy úzkosti, strachu, nepokoja, tiesne a pod. Snažia sa dosiahnuť osobnú nezávislosť a vnútornú slobodu. Autori si všímajú najmä človeka v krajných životných situáciách, v ktorých sa musí nejako rozhodnúť. Jeho rozhodovanie vychádza z osobnej morálky zdôrazňujúcej zodpovednosť človeka za svoj čin. Podľa existencialistov človek, ak si chce uvedomiť seba ako „existenciu“, musí sa ocitnúť v „hraničnej situácii“, napr. tvárou v tvár smrti. Štýl týchto diel je obyčajne vecný, niet v nich nijakých ozdobných prvkov, ich vyznenie je často pesimistické.

Nový román (antiromán) – v polovici 50-tych rokov sa vo Francúzsku vytvorila skupina spisovateľov, ktorá sa pokúsila zmeniť klasické zásady prózy. Táto skupina sa dnes označuje ako škola „nového románu“ (napr. Alain Robb-Grillet, Michel Butor a ďalší). Títo prozaici zdôrazňovali, že nie je možné v jednom diele zobraziť skutočnosť v celej šírke. Odmietali klasickú prózu a jej princípy – dej, postavy, kompozíciu. Snažili sa odpsychologizovať svoje postavy a románový dej redukovat na minimum. Dej v ich dielach neplyní voľne, postupovali tak, ako keby objektívne oko kamery zaznamenávalo iba holé fakty, predmety, pohyby a pod. Klasický dej nahradili takýmito „zábermi“ a fragmentami, útržkami deja (často z rôzneho zorného uhla). Románové postavy neindividualizovali, neuvádzali ich biografii (často nemajú ani meno, vystupujú ako on, ona, „ja“ bez bližšieho určenia – sú to iba účinkujúce osoby). Nesnažili sa analyzovať, vysvetľovať vzťahy medzi ľuďmi, len ich konštatovali. Sústreďovali sa najmä na opis, na súpis vecí, faktov a javov bez skúmania ich vzájomných súvislostí. Písali racionálne, bez uplatnenia fantázie. Samotní autori nevstupovali do diela, nekomentovali dej ani konanie postáv. Vyzdvihovali význam dialógov, pretože tieto vyjadrujú psychiku hovoriaceho, zásadne odmietali formu vnútorného monológu.

Postmoderna – názvom postmoderna sa označuje smerovanie americkej a európskej literatúry v 2. polovici 20. storočia (toto označenie sa začalo používať v americkej literárnej kritike od roku 1959).

Po vyčerpaní experimentálnych možností avantgardných (modernistických) smerov – nový román, neorealizmus a ďalšie – sa v próze prejavili nové trendy, súborne označované ako postmoderna (*post-* je prvá časť zložených slov s významom *nasledujúci za dačím, po dačom*). Postmoderna nemá skupinový ráz, na rozdiel od literárnych smerov avantgardy nezačala nijakým programovým vyhlásením, vznikala a formovala sa postupne. Predstava postmodernity je veľmi voľná, otvorená – zahŕňa rôzne prúdy a diela neraz veľmi odlišných autorov. (Za jeden z jej prúdov sa dnes považuje aj „magický realizmus“ juhoamerickej prózy.)

Postmodernisti odmietajú akýkoľvek politický a umelecký diktát, akúkoľvek formu prinucovania (rôzne politické ideológie, náboženský fanatizmus, reklama, pásová výroba, umelecké programy, štýly a žánre s pevne stanovenými normami atď.).

Typickým znakom postmoderného diela napr. je to, že autori využívajú rôzne tvorivé postupy a formy v rámci jedného diela (pluralizmus formy), do vlastných textov zaraďujú texty iných autorov, citáty z vlastných alebo cudzích diel, z novinových článkov a pod. – vytvárajú tzv. textové koláže. Do fiktívneho príbehu románov a noviel často zaraďujú faktografické materiály a dokumenty – grafy, schémy, recepty, definície, paragrafy, úryvky z vedeckých textov a pod. Na ten istý jav a problém často uvádzajú viaceré pohľady. Využívajú aj prvky grotesky, irónie, paródie a persifláže (persifláž = výsmech, posmech; zosmiešnenie). Ich diela sa vyznačujú kompozičnou a námetovou originalnosťou, nevšednosťou epických situácií a hravosťou.

Socialistický realizmus – socialistický realizmus ako umelecká metóda a literárny smer sa sformoval v Sovietskom zväze v 20-tych a 30-tych rokoch 20. storočia. Opieral sa o marxisticko-leninskú filozofiu a stanovil prísne normy pre literárnu tvorbu. Literatúra mala byť nástrojom na revolučnú premenu sveta a mala zachytiť spoločenské javy v revolučnom vývine. Jej tematickým ťažiskom bol „pracujúci ľud, pracujúci človek-budovateľ nového, ľudskejšieho a lepšieho sveta“.

V slovenskej literatúre sa princípy socialistického realizmu sčasti uplatnili už v medzivojnovnej literatúre – v proletárskej poézii a v sociálnej próze (Peter Jilemnický, Fraňo Kráľ, Ladislav Novomeský, Ján Rob-Poničan). Po roku 1948 sa socialistický realizmus stal jediným a povinným umeleckým smerom. Najdôslednejšie sa jej princípy dodržiavali v 50-tych rokoch, keď vznikali schematické budovateľské romány, oslavné poémy a iné literárne diela, ktoré život zobrazovali skreslene a nepravdivo. K zásadám socialistického realizmu patrili napr. triednosť, straníckosť, ľudovosť a pravdivosť.